

A minimalist line art illustration of two people in profile, facing each other as if in conversation. The person on the left is wearing a collared shirt, and the person on the right is wearing a t-shirt with a small leaf logo on the chest. The drawing is composed of simple black outlines on a white background.

07

FOKUSRAPPORT

Upp till var och en?

– Förändringar i ungas attityder till narkotika
mellan åren 2003 och 2019

Isabella Gripe

CAN:S FOKUSSERIE

Syftet med serien är att publicera kortare och mer fokuserade analyser relaterade till olika aspekter av droganvändning. Fördjupningarna är i regel baserade på material som samlats in av CAN.

FOKUSRAPPORT 07

Utgivningsår: Juni 2020, Stockholm

Utgivare: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN

Formgivning: Jimmie Hjærtström, CAN

ISBN:978-91-7278-312-6

URN:NBN:se:can-2020-04

Upp till var och en?

– Förändringar i ungas attityder till narkotika
mellan åren 2003 och 2019

Isabella Gripe

Inledning

Detta är den sjunde rapporten i CAN:s fokuserier. Syftet med fokuserien är att publicera kortare och fokuserade analyser av ett aktuellt fenomen. Dessa fördjupningar grundas i regel på material som samlats in av CAN. Den här rapporten är baserad på undersökningen om svenska skolelevs erfarenheter av alkohol, tobak och narkotika, som påbörjades under 1970-talet i årskurs 9 och 2004 i gymnasiet år 2.

Forskning, framför allt bland amerikanska ungdomar, har tidigare visat ett samband mellan ungas riskbedömning av cannabis och användning. En slutsats har varit att förändringar i riskuppfattning föregår förändringar i konsumtion. Det kan tolkas som att information om risker med cannabis kan minska användningen bland unga (Bachman, Johnson, och O'Malley 1998). På senare år har detta samband ifrågasatts eftersom trenderna gått åt olika håll: Cannabis uppfattas som mindre riskabelt, samtidigt som användningen inte har ökat (Sarvet et al. 2018). Likartade trender syns även bland svenska ungdomar. Det framkom i rapporten "Ungas riskuppfattning och bruk – hänger det ihop?", som baserades på data från den europeiska skolundersökningen ESPAD (Englund och Svensson 2020).

I medierapporteringen om unga och narkotika beskrivs det ofta att ungdomar har fått en mer liberal syn på narkotika och att denna utveckling

är oroande, (se exempelvis Nya Lidköpings-Tidningen 2019; Svenska dagbladet 2019; Sydsvenskan 2017). I MUCF:s undersökning "Unga med attityd" konstateras också att unga har en mer tillåtande attityd till droger, men attityden sätts inte i relation till användningen av narkotika (Fransson 2019).

CAN följer årligen utvecklingen av ungas narkotikaanvändning och mäter också hur riskabel unga uppfattar att konsumtion av olika droger är. När det gäller riskbedömningen visar utvecklingen att unga idag uppfattar användning av cannabis som mindre riskabel än vad de gjorde för sju år sedan, men att användningen inte har ökat (Englund 2019). Bedömningen av hur riskabel cannabisanvändning är, är dock inte synonym med attityden till narkotika. Utifrån dessa siffror är det med andra ord svårt att dra slutsatser kring om unga idag har en mindre restriktiv hållning jämfört med tidigare.

Rapporten har producerats med finansiering från CAN:s basanslag och flera medarbetare på CAN har varit delaktiga i datainsamlingen. Ett särskilt tack riktas till Mats Ramstedt som bidragit med värdefulla kommentarer på rapportens innehåll. Vi vill passa på att rikta ett varmt tack till alla elever och skolpersonal som har medverkat i undersökningarna.

I 2019 års undersökning inkluderades därför ett antal frågor som fångar upp olika aspekter av ungas attityder till narkotika, i termer av hur problematiskt de tycker att narkotika är och hur restriktiv syn de har på narkotika. Samma frågor fanns med i undersökningen som gjordes bland niondeklassare 2003. Det gör det möjligt att undersöka om ungdomars attityder har förändrats under de senaste 16 åren.

Syftet med denna fokusrapport är alltså att undersöka om det har skett några förändringar i niondeklassarnas attityder till narkotika mellan åren 2003–2019, och om det går att se några skillnader mellan pojkar och flickor och mellan yngre och äldre elever. Syftet är också att analysera om det finns något samband mellan attityden till narkotika och benägenheten att använda narkotika och att titta närmare på om styrkan på sambandet har förändrats.

Resultat

Eleverna har fått ta ställning till följande sex påståenden:

1. Narkotika är ett av våra största samhällsproblem
2. Det borde vara tillåtet att röka hasch eller marijuana
3. Alla som använder narkotika riskerar att förr eller senare få problem
4. Det är upp till var och en om man vill använda narkotika
5. Ibland måste man tvångsvårda narkotikaberoende
6. Det är ofarligt att använda ecstasy

Eleverna kunde välja på fem svarsalternativ som sträckte sig från ”Instämmer helt” till ”Tar helt avstånd”.

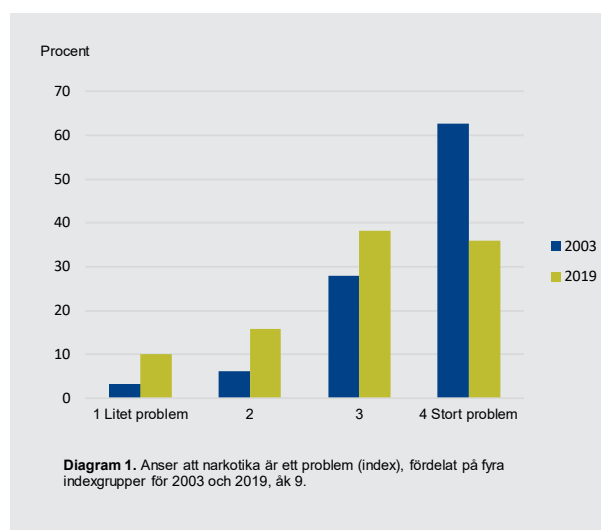
Två index har skapats utifrån de sex påståendena. Det första mäter i hur stor utsträckning eleverna uppfattar narkotika som ett problem och består av påstående 1, 3 och 5. Höga värden på indexet

indikerar att narkotika uppfattas som ett stort problem. Det andra indexet mäter hur restriktiv inställning eleverna har till narkotika och består av påstående 2, 4 och 6. Här innebär höga värden en mer restriktiv inställning och låga värden en mindre restriktiv inställning. Svaren på delfrågorna har summerats och eleverna har fått ett värde mellan 0-12 på respektive index, indexen har sedan delats in i indexgrupper. Konstruktionen av indexet och hur detta delats in i indexgrupper beskrivs mer utförligt i avsnittet Material och beräkningar.

Inledningsvis redovisas resultaten för de två indexen. Skillnader mellan 2003 och 2019 bland niondeklassarna visas, samt skillnader mellan pojkar och flickor. Därefter jämförs attityden mellan niondeklassarna och gymnasieeleverna 2019. Slutligen sätts niondeklassarnas attityd till narkotika i relation till narkotikaanvändning och vi tittar på om sambandet har förändrats mellan 2003 och 2019.

Upplevs narkotika som ett mindre problem?

Det genomsnittliga värdet för indexet som mäter hur stor utsträckning eleverna i åk 9 upplever narkotika som ett problem sjönk från 10 till 8 mellan år 2003 och 2019. Med andra ord, narkotika upplevs, totalt sett, som ett mindre problem bland unga. Sett till den högsta indexkategorin, den

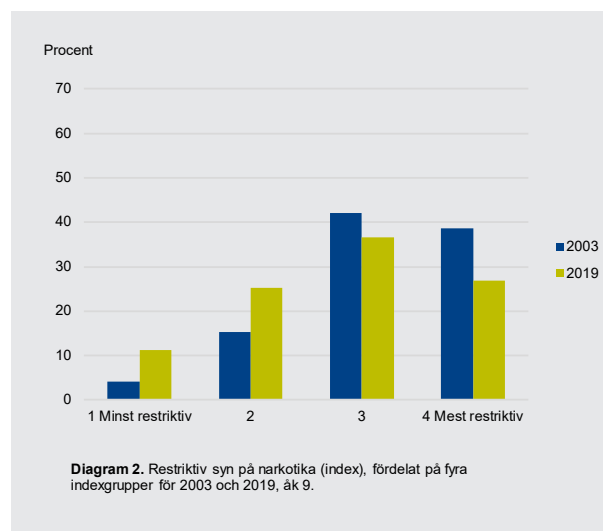

grupp niondeklassare som i störst utsträckning uppfattar narkotika som ett problem, var förändringen ännu tydligare; 2003 var det 63 procent av niondeklassarna som hörde till den indexkategorin, medan andelen 2019 var 36 procent. Den högsta indexkategorin var också den klart största 2003, men 2019 var det istället den näst högsta kategorin som var störst, 38 procent (Diagram 1 och tabell 1). Både 2003 och 2019 låg genomsnittsvärdet något högre bland flickor jämfört med bland pojkar. Överlag var dock skillnaderna mellan pojkar och flickor ganska små när det gäller i hur stor grad narkotika uppfattas som ett problem (tabell 1).

Sett till de enskilda påståendena som ingår i detta index, var det 2019 en betydligt lägre andel av eleverna om instämde helt eller delvis jämfört med 2003. Det påstående som störst andel instämde helt i 2019 var "Alla som använder narkotika riskerar förr eller senare att få problem". Det var också vad gäller detta påstående som den största förändringen skett, 2003 var det 72 procent som instämde helt i påståendet och 2019 var det 42 procent (tabell A). Även om det skett stora förändringar mellan åren, uppfattar de flesta trots allt narkotika som ett problem.

Mindre restriktiv syn på narkotika?

När det gäller det index som mäter hur restriktiv inställning eleverna har till narkotika syns en liknande utveckling (diagram 2 och tabell 2). När frågorna ställdes 2003 var det genomsnittliga värdet 9 av 12, medan det år 2019 hade minskat till 7. För den högsta indexkategorin, de elever som är mest restriktiva, är förändringen påtaglig. År 2003 var det 39 procent som tillhörde den mest restriktiva kategorin, medan det 2019 var 27 procent som tillhörde denna grupp. Även i den minst

Tabell A. Påståenden om narkotika och narkotikapolitik (Index Problem). Procentuell fördelning 2003 (n=5110) och 2019 (n=5214).

	Instämmer helt		Instämmer delvis		Varken eller		Tar delvis avstånd		Tar helt avstånd		Ej svar	
	2003	2019	2003	2019	2003	2019	2003	2019	2003	2019	2003	2019
Narkotika är ett av våra största samhällsproblem	29	18	42	32	18	20	5	11	5	13	1	6
Alla som använder narkotika riskerar förr eller senare att få problem	72	42	17	27	4	9	2	6	4	10	1	6
Ibland måste man tvångsvårda narkotikaberoende	50	35	29	25	11	16	3	4	6	12	2	8

restriktiva gruppen har det skett tydliga förändringar och gruppen har mer än dubblerats i storlek 2019 jämfört med 2003. Trots dessa förändringar, har de flesta niondeklassarna fortfarande en restriktiv inställning till narkotika. Pojkarna uppgav i genomsnitt en mindre restriktiv syn på narkotika jämfört med flickorna. Det var även vanligare bland pojkar att tillhöra den minst restriktiva kategorin. Även om det fanns skillnader mellan pojkar och flickor i storleken på indexgrupperna var fördelningen likartad, på så vis att den minst restriktiva kategorin utgjorde den minsta gruppen, både bland flickor och pojkar (tabell 2).

Av de enskilda påståenden som ingår i indexet för att mäta hur restriktiv inställning eleverna har till narkotika, var det störst andel som instämde helt eller delvis i påståendet ”Det är upp till var och en om man vill använda narkotika”. Skillnaderna mellan åren var väldigt små för just detta påstående - omkring hälften av eleverna instämde helt eller delvis både 2003 och 2019. Störst förändring har skett när det gäller påståendet ”Det borde vara tillåtet att röka hasch eller marijuana”, där andelen som instämmer helt eller delvis har fördubblats mellan åren 2003 och 2019 (tabell B).

Tabell B. Påståenden om narkotika och narkotikapolitik (Index Restriktiv).
Procentuell fördelning 2003 (n=5110) och 2019 (n=5214).

	Instämmer helt		Instämmer delvis		Varken eller		Tar delvis avstånd		Tar helt avstånd		Ej svar	
	2003	2019	2003	2019	2003	2019	2003	2019	2003	2019	2003	2019
Det borde vara tillåtet att röka hasch eller marijuana	5	13	5	10	8	10	10	11	70	50	1	6
Det är upp till var och en om man vill använda narkotika	29	27	22	23	19	17	10	10	19	17	1	7
Det är ofarligt att använda Ecstasy	3	8	2	4	7	16	8	11	78	51	2	9

Åldersskillnader

I 2003 års undersökning ingick endast niondeklassarna, men 2019 ställdes frågorna om attityd till narkotika till både niondeklassare och gymnasieelever. Det gör det möjligt att titta närmare på om det sker någon förändring i synen på narkotika när eleverna blir äldre. Det var en något större andel av niondeklassarna som uppfattade narkotika som ett stort problem. Det var även en högre andel i årskurs 9 som tillhörde den mest restriktiva gruppen. Skillnaderna mellan åldersgrupperna var genomgående ganska små och fördelningen mellan indexgrupperna likartad. Andelen niondeklassare var dock högre i den lägsta och högsta indexkategorin för båda indexen. De yngre eleverna gav alltså i någon mening uttryck för starkare åsikter, jämfört med de äldre eleverna (diagram 3 och 4).

Samband mellan attityd och användning

För att undersöka om det finns något samband mellan attityden till narkotika och att använda narkotika har en analysmetod som heter poisson-regression använts. För att analysera om ett eventuellt samband förändrats mellan åren 2003 och 2019 har en så kallad interaktionsterm inkluderats i modellerna. I analyserna har vi tittat på två olika utfallsvariabler: att ha använt narkotika någon gång, samt att ha använt narkotika 10 gånger eller mer bland dem som använt narkotika. Det var 8 procent som använt narkotika 2003, motsvarande siffra för 2019 var 7 procent. Andelen bland narkotikaanvändarna som använt narkotika 10 gånger eller mer var 26 procent 2003 och 38 procent 2019 (tabell 3). Indexet för att ha en restriktiv syn och indexet för att uppfatta narkotika som ett problem har analyserats var för sig. Hur analyserna har gjorts beskrivs närmare i avsnittet Material och beräkningar.

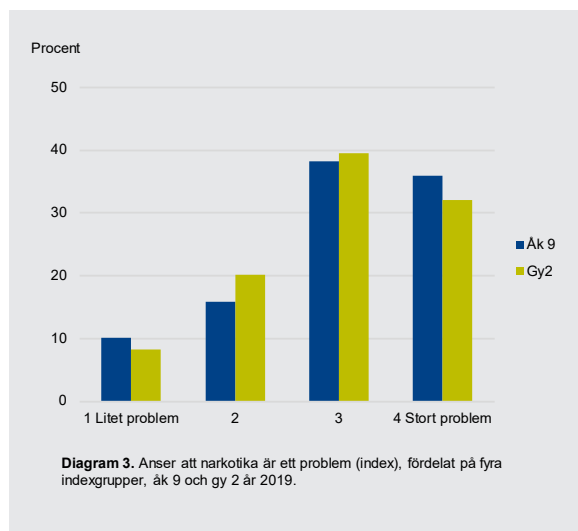

Diagram 3. Anser att narkotika är ett problem (index), fördelat på fyra indexgrupper, år 9 och gy 2 år 2019.

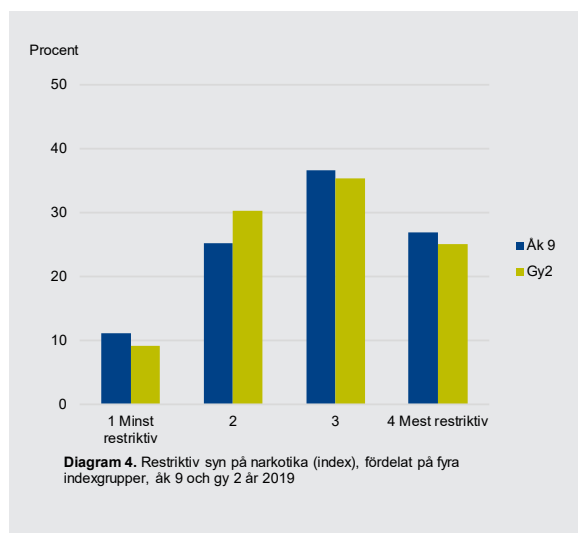

Diagram 4. Restriktiv syn på narkotika (index), fördelat på fyra indexgrupper, år 9 och gy 2 år 2019.

I tabell C, modell 1a framkommer det att i ju större utsträckning narkotika uppfattas som ett problem, ju lägre är sannolikheten för att eleven ska ha använt narkotika. För varje poängs ökning på problemindexet minskar sannolikheten för användning med 10 procent. Interaktionstermen var inte signifikant, vilket betyder att det inte har skett någon förändring mellan 2003 och 2019 i sambandet mellan att uppfatta narkotika som ett problem och sannolikheten för att ha använt narkotika (tabell C, modell 2a).

Analyserna av sambandet mellan att uppfatta narkotika som ett problem och att ha använt narkotika mer frekvent (10 gånger eller mer) bland narkotikaanvändarna visas i tabell C, modell 1b. Resultatet visar att sannolikheten för att ha använt narkotika var 6 procent lägre för varje poängs ökning på problemindexet. Bland de narkotikaerfarna eleverna minskade alltså sannolikheten att ha använt narkotika frekvent, ju mer narkotika uppfattades som ett problem. I den sista modellen inkluderades interaktionstermen. Eftersom den var signifikant betyder det att det finns en skillnad mellan åren: sambandet mellan att uppfatta narkotika som ett problem och att ha använt narkotika frekvent, var svagare 2019 jämfört med 2003 (tabell C, modell 2b).

I tabell D, modell 1a visas sambandet mellan att ha en restriktiv syn på narkotika och sannolikheten för att någon gång ha använt narkotika. Resultatet visar att för varje poängs ökning på indexet för restriktiv inställning, minskar sannolikheten att ha använt narkotika med 22 procent. I den andra modellen (2a) har vi lagt in interaktionstermen, för att undersöka om sambandet mellan att vara restriktiv och att ha använt narkotika skiljer sig mellan 2003 och 2019. Interaktionstermen är signifikant, vilket indikerar att det finns en skillnad. Betydelsen av att vara restriktiv är med andra ord lägre för sannolikheten att ha använt narkotika 2019 jämfört med 2003.

I tabell D, modell 1b visas sambandet mellan att ha en restriktiv syn på narkotika och sannolikheten för att ha använt narkotika 10 gånger eller mer bland dem som använt narkotika. Även i denna grupp är sambandet signifikant och för varje ökning på indexet minskar sannolikheten att ha använt narkotika 10 gånger eller mer med 14 procent. Däremot var sambandet mellan att vara restriktiv och att ha använt narkotika 10 gånger eller mer oförändrat mellan åren. Att vara restriktiv hade alltså samma betydelse både 2003 och 2019 för sannolikheten att använda narkotika frekvent (tabell D, modell 2b).

Tabell C. Samband mellan att uppfatta narkotika som ett problem och att någon gång ha använt narkotika respektive att ha använt 10 gånger eller mer.

	Använt narkotika någon gång (n=9754)		Använt narkotika 10 gånger eller mer (n= 719)	
	Modell 1a	Modell 2a	Modell 1b	Modell 2b
	IRR	IRR	IRR	IRR
År (2003 referens)	0,75*	0,59*	1,33*	0,61
Index problem (0-12 poäng)	0,90*	0,88*	0,94*	0,89*
Interaktion År x Index Problem		1,03		1,11*

*p<0,05

Tabell D. Samband mellan att ha en restriktiv syn på narkotika och att någon gång ha använt narkotika respektive att ha använt 10 gånger eller mer.

	Använt narkotika någon gång (n=9689)		Använt narkotika 10 gånger eller mer (n= 724)	
	Modell 1a	Modell 2a	Modell 1b	Model 2b
	IRR	IRR	IRR	IRR
År (2003 referens)	0,63*	0,39*	1,39*	1,22
Index Restriktiv (0-12 poäng)	0,78*	0,75*	0,86*	0,85*
Interaktion År x Index Restriktiv		1,09*		1,03

*p<0,05

Sammanfattande diskussion

Det påstås ofta att unga idag är mer liberala i sin syn på narkotika, men det finns få studier som har undersökt hur ungas attityd till narkotika har förändrats och hur det hänger samman med narkotikaanvändning. Flera studier har undersökt riskuppfattningen till olika preparat och även om riskuppfattning i viss mån också speglar synen på narkotika, är det inte synonymt med attityd. Eftersom attityd till narkotika antas hänga samman med användningen, är det relevant att närmare undersöka om ungas attityder till narkotika har förändrats.

I 2019 års undersökning om skolelevers drogvanor inkluderades sex frågor som fångar upp olika aspekter av ungas attityder till narkotika, i termer av hur problematisk en tycker att narkotika är, och hur restriktiv syn en har på narkotika. Detta gjordes mot bakgrund av den pågående diskussionen om att unga fått en mindre restriktiv syn på narkotika. CAN följer utvecklingen av ungas riskbedömning av olika substanser, men mäter inte regelbundet ungdomars attityder till narkotika och narkotikaanvändning. Frågorna som ställdes 2019 ställdes också 2003 vilket gjorde det möjligt att undersöka om ungas attityder till narkotika har förändrats. Det var då också möjligt att titta närmare på sambandet mellan synen på narkotika och användning bland niondeklassare.

Analyserna visade att det har skett ganska stora förändringar i niondeklassarnas syn på narkotika och narkotikaanvändning. Niondeklassare idag upplever inte narkotika som ett lika stort problem som niondeklassarna gjorde 2003. För samtliga påståenden i indexet om narkotika som ett problem, hade andelen som instämmer helt eller delvis minskat 2019 jämfört med 2003. Värt att poängtera är att även om det har skett en tydlig minskning i andelen som uppfattar narkotika som ett stort problem, så är det fortfarande drygt 1 av 3 i årskurs 9 som ser narkotika som ett stort problem.

Jämförelsen visar att ungdomar idag är mindre restriktiva i sin syn på användning av narkotika. Den minst restriktiva gruppen har mer än fördubblats sedan 2003. Det bör dock understrykas att den minst restriktiva gruppen är den minsta gruppen. En intressant upptäckt är att inställningen till påståendet ”det är upp till var och en om man vill använda narkotika” var i princip oförändrad. Synen på narkotikaanvändning som var och ens ensak har alltså inte förändrats mellan åren.

Det framkom också att det fanns vissa skillnader mellan pojkar och flickor i attityden till narkotika. När det gäller synen på narkotika som ett stort

problem, var det något vanligare att flickor tillhörde kategorin som i störst utsträckning uppfattade narkotika som ett problem. På indexet som mäter hur restriktiv synen på narkotikaanvändning är, var skillnaderna tydligare och pojkarna tillhörde i större utsträckning den minst restriktiva gruppen. Vi tittade också på om attityderna till narkotika och narkotikaanvändning skiljde sig mellan niondeklassarna och gymnasieeleverna. Skillnaderna var små, men de yngre eleverna gav uttryck för starkare åsikter jämfört med de äldre eleverna.

I den här rapporten har vi kunnat konstatera att ungas attityd förändrats, på så sätt att de är mindre restriktiva och att de i lägre grad uppfattar narkotika som ett problem. Vad den här förändringen beror på kan vi inte utläsa ur den här undersökningen. En förklaring kan vara att ungas attityder i viss mån speglar uppfattningen i samhället i stort. Den samhälleliga debatten kring narkotika har i vissa avseenden förändrats. Exempelvis har det från politiskt håll tidigare varit stor enighet kring narkotikafrågan, men på senare år har samstämmigheten utmanats från flera partiers ungdomsförbund. Det har även förts diskussioner om vård och behandling och vissa skadelindrande vårdformer har blivit mer tillgängliga. Runt om i världen har flera länder legaliserat cannabisanvändning och användningen av narkotika, framförallt cannabis, skildras på ett annat sätt i populärkulturen, vilket också kan påverka ungas attityder.

Vad gäller användning av narkotika, framkom det att både när det gäller att ha använt någon gång och att använda mer frekvent, bland de som använt narkotika var sannolikheten för detta lägre bland dem som uppfattade narkotika som ett stort problem. I ju högre grad narkotika sågs som ett problem, ju lägre var alltså sannolikheten för användning. Det framkom också att bland narkotikaanvändarna hade sambandet förändrats på så sätt att betydelsen av att se narkotika som ett problem hade minskat. En person som såg narkotika som ett stort problem 2003 löpte alltså lägre risk att använda narkotika frekvent jämfört med en person med samma poäng på problemindexet 2019.

27%

tycker att det är upp till var och en om man vill använda narkotika

Analyserna visade också att det fanns ett samband mellan att ha en restriktiv inställning till narkotika och att ha använt någon gång samt att använda mer frekvent. Ju mer restriktiv synen på narkotika var, ju lägre var sannolikheten att ha använt. Sambandet mellan att ha en restriktiv syn på narkotika och att ha använt någon gång hade dock försvagats 2019 jämfört med 2003. En person med en mer restriktiv syn på narkotika hade lägre sannolikhet att ha använt narkotika 2003 jämfört med 2019.

De här resultaten tyder på att ungdomars attityder till narkotika och användningen hänger ihop på individnivå. Värt att poängtera är dock att CAN:s skolundersökning är en tvärsnittsstudie och därför inte kan etablera orsakssamband, det vill säga utröna om ungas attityder till narkotika påverkar konsumtionen eller om det är tvärtom. Att det är annat än attityd som också påverkar konsumtionen illustreras exempelvis av att ungdomarna visserligen har blivit mindre restriktiva och inte uppfattar narkotika som lika problematiskt som tidigare, men att dessa förändringar inte har följts av motsvarande ökning i andelen som använt narkotika (Englund 2019).

I den här rapporten har vi också kunnat se tecken på att sambandet mellan attityd och användning på individnivå kan ha förändrats. Det är därför angeläget att ytterligare försöka klarlägga sambandet mellan ungas attityder till narkotika och risken för användning, eftersom det inte går att helt förlita sig på gamla sanningar om att insatser för att förändra ungas attityder kommer att leda till minskad konsumtion.

Material och beräkningar

Data kommer från 2003 och 2019 års riksrepresentativa skolundersökning som genomförs av Centralförbundet för alkohol och narkotikaupplysning (CAN). Nedan följer en kortare beskrivning av undersökningen. För en mer detaljerad beskrivning hänvisas till Så görs CAN:s skolundersökning (Gripe 2013) och Visst är man anonym (Gripe och Thor 2019) samt i de årliga rapporterna från Skolelevens drogvanor (se t.ex. 2003 och 2019).

Statistiska centralbyrån drar, på uppdrag av CAN, 350 skolor i årskurs nio och gymnasiet år 2, stratifierat utifrån Sveriges regioner. Därefter slumpas en klass i respektive skola. Från och med 2019 får skolorna välja om klassen ska besvara enkäten på papper eller digitalt. Oavsett metod ska enkäten besvaras i klassrummet. Undersökningen genomförs på vårterminen varje år mellan elevernas sport- och påsklov. Innan svaren analyseras exkluderas, med hjälp av fyra förprogrammerade datafilter, de som bedömdes vara otillräckligt eller uppenbart oseriöst ifyllda. Vanligtvis exkluderas 1–2 procent av enkäterna.

Vad gäller bortfall, deltog 81 procent av klasserna i urvalet i årskurs 9 och 80 procent i gymnasiet år 2 2019. 2003 deltog 92 procent av klasserna. I de deltagande klasserna var det 2019 17 procent av eleverna i årskurs 9 som inte deltog och i gymnasiet år 2 var det 18 procent. I undersökningen från 2003 var det 14 procent av eleverna som var frånvarande. Den främsta anledningen till att inte delta var frånvaro på grund av sjukdom. Antalet elever som låg till grund för redovisningen var

2019 5214 i årskurs 9 och 4662 i gymnasiet år 2, 2003 var det 5110. Eftersom även ej svar och annan könsidentitet ingår i totalen, innebär det att denna siffra inte är det samma som summan av antalet pojkar och flickor.

Attityd till narkotika

I denna fokusrapport används begreppet ”attityd till narkotika” som ett samlingsnamn för de frågor som ingick i formuläret, det vill säga att uppge hur mycket man höll med om följande påståenden: 1. Narkotika är ett av våra största samhällsproblem, 2. Det borde vara tillåtet att röka hasch eller marijuana, 3. Alla som använder narkotika riskerar att förr eller senare få problem, 4. Det är upp till var och en om man vill använda narkotika, 5. Ibland måste man tvångsvårda narkotikaberoende och 6. Det är ofarligt att använda ecstasy.

Två index har skapats utifrån de sex påståendena. Det första mäter i hur stor utsträckning eleverna uppfattar narkotika som ett problem och består av påstående 1, 3 och 5. Höga värden på indexet indikerar att narkotika uppfattas som ett stort problem. Det andra indexet mäter hur restriktiv inställning eleverna har till narkotika och består av påstående 2, 4 och 6. Här innebär höga värden en mer restriktiv inställning. Svaren på delfrågorna har summerats och eleverna har fått ett värde mellan 0-12 på respektive index. För att på ett enkelt sätt kunna illustrera skillnader mellan grupper har indexen även delats in i fyra indexgrupper enligt nedan:

Tabell E. Indelning i indexgrupper.

Indexgrupp	Antal poäng	Index problem	Index restriktiv
1	0-3	Litet problem	Minst restriktiv
2	4-6		
3	7-9		
4	10-12	Stort problem	Mest restriktiv

Sambandsanalyser

Sambandet mellan attityd till narkotika och narkotikaanvändning har analyserats med en metod som heter poissonregression. Anledningen till detta är att poissonregression genererar ett resultat som kan tolkas i termer av sannolikhet (Zou 2004), vilket ger en mer intuitiv förståelse för sambandet jämfört med om det presenteras i termer av förändrade odds.

Syftet med analysen var att undersöka om det finns ett samband mellan attityd till narkotika och användning, samt att undersöka om sambandet har förändrats mellan åren. För att kunna mäta den eventuella förändringen har en så kallad interaktionsterm inkluderats i analysen. I de här analyserna är interaktionstermen konstruerad av år x Index Problem respektive år x Index Restriktiv. Genom detta kan man, med hjälp av interaktionstermen, se om betydelsen av en ökning i indexen skiljer sig mellan åren (Edling och Hedström 2003). I analyserna ingår även variabeln År, 2003 är referenskategori och har kodats som 0 och 2019 har kodats som 1.

I analyserna ingår två olika utfallsvariabler: att ha använt narkotika någon gång, samt att ha använt narkotika 10 gånger eller mer. Att ha använt narkotika någon gång har kodats 1 för de som gjort det och 0 för alla andra. Variabeln att ha använt narkotika 10 gånger eller mer är konstruerad utifrån separata frågor om hur många gånger eleverna använt cannabis respektive annan narkotika, 2003 fanns även en fråga om hur många gånger eleverna använd Ecstasy. Frågorna har fasta svarsalternativ och varje svarsalternativ har kodats om till klassmitten, exempelvis har alternativet 2-4 gånger kodats om till 3. Variablerna har sedan summerats och de som fått 10 eller mer har kodats som 1 och alla andra 0. Hur frågan är konstruerad framgår av bilaga 1 i Skolelevers drogvanor 2019 (Englund 2019). I analysen av sambandet mellan attityd till narkotika och att ha använt narkotika 10 gånger ingår endast elever som använt narkotika.

I tabellerna redovisas resultaten av poissonanalyserna i form av så kallade riskkvoter. En riskkvot som är lika med ett, betyder att den oberoende variabeln inte har någon effekt på utfallet, det vill säga att variabeln varken ökar eller minskar sannolikheten att använda narkotika. Om värdet istället är mindre än ett så är det en minskad sannolikhet, en riskkvot på exempelvis 0,5 betyder en 50 procents lägre risk för att använda narkotika i gruppen som undersöks jämfört med referensgruppen. Om värdet är över ett är det en högre sannolikhet. En riskkvot på till exempel 2,0 innebär att det är dubbelt så hög risk att individerna i den gruppen använt narkotika jämfört med referensgruppen. Signifikanta, eller statistiskt säkerställda utfall, indikeras av en stjärna (*) i tabellen. När det står beskrivet i texten att något är signifikant eller statistiskt säkerställt, är detta som lägst på 95 procents säkerhetsnivå.

I urvalet till skolundersökningarna är det klass och inte elev som väljs ut. Det innebär att eleverna i studien är klustrade i skolklasser, vilket gör att antagandet om oberoende mellan observationerna inte kan uppfyllas (Hox 2002). För att inte generera falska signifikanta resultat vid signifikanstestning används ett signifikanstest som tar hänsyn till dessa klustereffekter.

**Niondeklassare
idag har en mindre
restriktiv syn på
narkotika**

Tabell 1. Anser att narkotika är ett problem (index). Andel elever fördelat på fyra indexgrupper, samt indexmedelvärde för 2003 och 2019, åk 9.

Indexgrupp	Antal poäng	2003			2019		
		Alla (n= 4996)	Pojkar (n= 2524)	Flickor (n=2470)	Alla (n= 4758)	Pojkar (n=2307)	Flickor (n=2347)
1	0-3	3	4	2	10	12	8
2	4-6	6	7	5	16	19	12
3	7-9	28	26	30	38	36	42
4	10-12	63	63	63	36	33	39
	Indexmedel	10	9	10	8	8	8

Tabell 2. Restriktiv syn på narkotika (index). Andel elever fördelat på fyra indexgrupper, samt indexmedelvärde för 2003 och 2019, åk 9.

Indexgrupp	Antal poäng	2003			2019		
		Alla (n= 5008)	Pojkar (n=2521)	Flickor (n=2485)	Alla (n=4678)	Pojkar (n=2278)	Flickor (n=2298)
1	0-3	4	6	2	11	14	7
2	4-6	15	18	13	25	28	22
3	7-9	42	40	44	37	35	40
4	10-12	39	36	42	27	23	31
	Indexmedel	9	8	9	7	7	8

Tabell 3. Andel som använt narkotika någon gång respektive använt narkotika 10 gånger eller mer (bland narkotikaanvändarna) 2003 och 2019, åk 9.

	2003	2019
Narkotika någon gång	8	7
Narkotika mer än 10 ggr (bland narkotikaanvändare) ¹	26	38

¹ 2003: n=410, 2019: n=355

Referenser

Bachman, J G, L D Johnson, och P M O'Malley. 1998. 'Explaining recent increases in students' marijuana use: impacts of perceived risks and disapproval, 1976 through 1996', *American Journal of Public Health*, 88: 887-92.

Edling, Christofer, och Peter Hedström. 2003. *Kvantitativa metoder : grundläggande analysmetoder för samhälls- och beteendevetare* (Studentlitteratur: Lund).

Englund, Anna. 2019. "Skolelevers drogvapor [Elektronisk resurs] 2019." Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Englund, Anna, och Johan Svensson. 2020. "Ungas riskuppfattning och bruk – hänger det ihop? . [Elektronisk resurs] : Substansanvändning och riskuppfattning bland skolungdomar i de svenska ESPAD undersökningarna 1995 – 2019." In. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Fransson, Sara. 2019. "Unga med attityd 2019 del 1 Samhällsfrågor och demokrati." Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor (MUCF).

Gripe, I. (2013). *Så görs CAN:s skolundersökning. En genomgång av praktiskt genomförande och metodologi*. Stockholm, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Gripe, I. och S. Thor "Visst är man anonym?" . [Elektronisk resurs] : En jämförelse av pappers- och webbenkät i den nationella ANDT-undersökningen. Stockholm, Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Hox, J. J. 2002. *Multilevel analysis : techniques and applications* (Lawrence Erlbaum Publishers: Mahwah, N.J.).

Nya Lidköpings-Tidningen. 2019. 'Drogerna går ner i åldrarna av', Dunälv, Christoffer 2019-11-08.

Sarvet, A. L., M. M. Wall, K. M. Keyes, M. Cerda, J. E. Schulenberg, P. M. O'Malley, L. D. Johnston, och D. S. Hasin. 2018. 'Recent rapid decrease in adolescents' perception that marijuana is harmful, but no concurrent increase in use', *Drug Alcohol Depend*, 186: 68-74.

Svenska dagbladet. 2019. 'Fyra gånger fler anmäls för innehav av knark', Paulsson Rönnbäck, Erik 2019-01-31.

Sydsvenskan. 2017. 'Liberalare attityd till narkotika bland unga', Palm, John 2017-11-04.

Zou, G. 2004. 'A Modified Poisson Regression Approach to Prospective Studies with Binary Data', *American Journal of Epidemiology*, Am J Epidemiol, 159: 702-06.

C.A.N

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Våra återkommande nationella undersökningar är Skolelevers drogvanor och Monitormätningarna. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar på uppdrag av kommuner och län. CAN är en ideell förening med medlemsorganisationer och med ombud i alla län. Läs mer om oss på www.can.se.